

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปทุม) จังหวัดอุบลราชธานี

คุณค่าและการอนุรักษ์

สมประสงค์ ขาวนาไร

บทนำ

พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบันพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว จนพัฒนาสืบเนื่องลงมาในสมัยเริ่มแรกประวัติศาสตร์ชาติไทย ในวัฒนธรรมแบบมอญ - เขมร และยังหมายถึงบทบาทและความสำคัญในสมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย ตั้งแต่ลำดับแรกเรื่อยลงมาและเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏหลักฐานทั้งจากเอกสารโบราณ โบราณวัตถุสถานต่าง ๆ เป็นอันมาก

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อพระเจ้าศิริบุญสารแห่งนครเวียงจันทน์ ได้ราชสมบัติต่อจากพระอัยกา (พระเจ้าชัยเชษฐาธิราชที่๒) นั้น เจ้าพระตาและเจ้าวรราชภักดี (ชาวอุบลราชธานีเรียก พระวอฯ) เสนาบดี ๒ พี่น้อง ที่ช่วยให้พระองค์ได้สืบราชสมบัติยังคงเป็นเสนาบดีดำรงรักษาก่อนจนเมื่อถูกระวางว่าจะชิงราชสมบัติ ด้วยคำยุยง จึงเป็นเหตุให้อพยพผู้คนสมัครพรรคพวกจากเวียงจันทน์ เพื่อไปตั้งเมืองใหม่ เลยทำให้คำยุยงว่าจะเป็นกบฏ เป็นจริงขึ้นมาทางเวียงจันทน์จึงส่งกองทัพมาปราบ เจ้าพระตาเสียชีวิตในที่รบ เจ้าวรราชภักดีแม้จะรอดมาได้ในครั้งนี้ แต่ก็ต้องสิ้นชีพในสนามรบลงอีก จากการปราบปรามของเวียงจันทน์ในครั้งนี้ ทั้งที่ก่อนหน้านี้เจ้าวรราชภักดีเคยขอความช่วยเหลือจากทัพพม่า แต่พม่าซึ่งมีมั่งระแง เป็นแม่ทัพกลับช่วยข้างเวียงจันทน์ หรือแม้แต่การหนีไปพึ่งพระเจ้าไชยภูมิ (เจ้าองค์หลวง) เมืองจำปาศักดิ์ได้ไม่กี่ปีก็เกิดขัดใจกันอีก จนท้ายที่สุดได้เข้ามาสวามิภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมากับพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีเมืองนครราชสีมา เป็นตัวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ฐานะประเทศราชในครั้งนี้

การเสียชีวิตของพระวรราชภักดี ในราว พ.ศ. ๒๓๒๐ที่บ้านสักเมืองสมอ^๑ เลียบบริเวณน้ำโขงข้างตะวันตก (ตรงข้ามปากเซ) ภายหลังที่ไดรวบรวมนักโทษของสมอกำลังที่บริเวณดอนมดแดง ในครั้งนั้นกลายเป็นสงคราม ระหว่างกรุงธนบุรีกับเวียงจันทน์ การตีเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพและได้อัญเชิญพระพุทธมหายานรัตนปฏิมากร(พระแก้วมรกต) ลงมาไว้ที่ กรุงเทพฯ นั้น หากจะกล่าวว่ามีสาเหตุสำคัญ หนึ่งมาจากการเสียชีวิตของ พระวรราชภักดีโดยทัพเวียงจันทน์ คงเป็นคำกล่าวที่ไม่เกินเลยไปนัก

ความชอบของเจ้าคำผาง(บุตรเจ้าพระตา)จากสงครามที่เวียงจันทน์และการเป็นนายกองใหญ่ควบคุมไพร่พลที่เมืองจำปาศักดิ์จึงได้รับการโปรดเกล้าให้เป็น พระประทุมสุรราชภักดี^๒ และใน พ.ศ. ๒๓๒๓ เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกไปตีเขมร และการยกทัพกลับเข้ามาในพระนคร จากสาเหตุความยุ่งยากในปลายรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีจนฉลัดแผ่นดิน ซึ่งพระประทุมสุรราชภักดีร่วมอยู่ในเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยเริ่มตั้งแต่การไปในราชการทัพเพื่อตีเขมร ดังกล่าว

ในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อต้นรัชกาลที่๑ พระประทุมสุรราชภักดีขอพระราชทานย้ายจากเวียงจันทน์ลงมายังบริเวณบ้านห้วยแจระแม จนใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เกิดกบฏฮ่ายเชียงแก้วขึ้นที่เมืองจำปาศักดิ์ รัชกาลที่ ๑ โปรดให้เจ้าพระยานครราชสีมาไปปราบพระประทุมสุรราชภักดียกกำลังไปตีทัพฮ่ายเชียงแก้วแล้ว จับฮ่ายเชียงแก้วฆ่าไปก่อนหน้าที่ทัพนครราชสีมาจะมาถึงบ้านเหิน ความชอบครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าให้ตั้งเป็นพระประทุมวรราชสุริยวงศ์และยกฐานะบ้านห้วยแจระแมขึ้นเป็น เมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ จนครั้งหลังสุดย้ายมายังบริเวณดงอูมั้ง แถบฝั่งซ้ายแม่น้ำมูล อันเป็นตัวเมืองอุบลราชธานีปัจจุบัน ซึ่งมีชัยภูมิที่เหมาะสมกว่า

หลังจากเหตุการณ์ทางกรุงเทพฯสงบเรียบร้อยแล้วพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานีท่านแรก คงมีโอกาสใช้เวลาไปในการทำนุบำรุงบ้านเมืองมากกว่าก่อนหน้านี้ เช่นการสร้างวัดอันเป็นหลักของเมือง มีหลักฐานว่าท่านได้สร้างวัดหลวงขึ้นเป็นวัดแรก^๓ และอาจหมายถึงเป็นวัดประจำเจ้าเมืองท่านแรกด้วยขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำมูลและได้สร้างพระพุทธรูปสำคัญคือ พระเจ้าองค์หลวงประดิษฐานไว้ที่วัดนี้ด้วย หลังจากสมัยของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เมืองอุบลราชธานีได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับชุมชนขยายใหญ่โตกว้างขวางขึ้น โบราณสถานโบราณวัตถุสำคัญที่ร่วมสมัยกันกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ต่อลงมาในสมัยรัชกาลที่ ๒-๓ และ ๔ ปรากฏให้เห็นจำนวนมาก เช่น วัดทุ่งศรีเมือง วัดมหาวนาราม วัดกลาง วัดใต้ วัดสุปฏิณาราม ฯลฯ เป็นต้น บรรดาวัดเหล่านี้เป็นกลุ่มวัดที่อยู่ภายในตัวเมืองอุบลราชธานีปัจจุบัน เป็นต้น

อุบลราชธานีเป็นเมืองใหญ่ ปัจจุบันการพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่องรวดเร็วสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก วัดวาอารามแต่ครั้งโบราณ ได้รับผลกระทบตามไปด้วย และมีจำนวนไม่น้อยที่ต่อเติมดัดแปลง รื้อถอน และสร้างอาคารใหม่ขึ้นทดแทน แม้วัดหลวงเองยังแทบจะไม่มีประจักษ์พยาน ความเป็นวัดโบราณมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ หลงเหลืออยู่เลยเฉพาะอย่างยิ่งตัวอาคารสถาปัตยกรรม อย่างไรก็ตามอาจจะโชคดีอยู่บ้างที่โบราณวัตถุที่เป็น พระพุทธรูปโบราณจำนวนหลายองค์ ยังคงได้รับการดูแลรักษาด้วยความเคารพนับถือว่ามีคุณค่าดีลึกลับ แม้ตำแหน่งแห่งที่ที่เคยประดิษฐาน แต่เดิมจะถูกทำลายแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตามบรรดาพระพุทธรูปโบราณ เหล่านั้นก็ล่องแหลมอย่างยิ่งต่อการถูกทำลายคุณค่าด้วยการซ่อมแซมที่กระทำโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ขาดความรู้ความเข้าใจซึ่งก็ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอีกเช่นเดียวกัน และหนึ่งในจำนวนนั้น มีพระเจ้าใหญ่ศรีสรเพ็ชญ (พระปัทม) วัดกลางรวมอยู่ด้วย

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อราว ๓-๔ เดือนที่ผ่านมา ได้รับการติดต่อจากท่านเจ้าอาวาสวัดกลาง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ผ่านมาทาง อาจารย์ทิตตยา นุณยรัตพันธุ์ อาจารย์สอนวิชาศิลปะ โรงเรียนเบญจมมหาราช ให้เดินทาง ไปวางแผนงานเกี่ยวกับการปิดทอง พระพุทธรูปประธาน ในวิหารหลังใหม่ องค์หนึ่ง ที่ทางวัดกลางต้องการจะบูรณะซ่อมแซมด้วยการทำพื้นและปิดทองคำเปลวใหม่ทั้งองค์ จึงได้ทราบว่าจะพระพุทธรูปองค์ดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปโบราณ ปูนปั้นปิดทอง ที่ชาวเมืองอุบลราชธานีให้ความเคารพนับถือมากองค์หนึ่ง นอกเหนือจากพระพุทธรูปโบราณอื่น ๆ เช่น พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง วัดมหาวนาราม พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง วัดทุ่งศรีเมือง หรือพระบาง" วัดได้เป็นต้น

พระพุทธรูปโบราณองค์นี้คือ พระเจ้าใหญ่ศรีสรเพ็ชญ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพระบาท (พระปัทม) ปรางมารวิชัยขนาดหน้าพระเพล ๗๔ นิ้ว ความสูง ๑๐๘ นิ้ว (จากทับเกษตรจรดปลายพระรัศมี) ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดกลางมาแต่เดิม อาจจะตั้งแต่เมื่อแรกของการสถาปนาอารามและไม่ทราบแน่ชัดว่าเดิมประดิษฐานในวิหารหลังใดครั้งสุดท้ายที่เห็นจากภาพถ่ายประดิษฐานภายในวิหาร (หรืออาคารที่มีหน้าที่อย่างการเปรียญ) หลังหนึ่งเป็นเครื่องไม้ยกพื้นเล็กน้อย หลังคาทรงจั่ว ด้ับที่ 2 ลดคลุมทั้งด้านสกัดและด้านแปเป็นโรง

ซึ่งถูกรื้อ ลงแล้วเมื่อไม่กี่ปีมานี้ ปัจจุบันพระเจ้าใหญ่ศรีสรเพ็ชญถูกเชิญมา ประดิษฐานที่ชั้นบนของวิหารคอนกรีตที่สร้างขึ้นใหม่ตรงบริเวณที่เคยเป็นวิหารหลังเดิม ที่ถูกรื้อลงดังกล่าว

สภาพโดยรวมของพระเจ้าใหญ่ศรีสรเพ็ชญมีลักษณะ สมบูรณ์ทั้งองค์ จะมีบ้างก็ส่วนรายละเอียดเพียงเล็กน้อยที่ถูกซ่อมแซม เช่น นิ้วพระหัตถ์ข้างซ้าย (นิ้วหัวแม่มือ) หรือบริเวณพระเศียร ในส่วนของเม็ดพระศกผิวที่ปิดทองยังอยู่ในสภาพดีอย่างลักษณะของผิวปิดทองโบราณ ไม่มีฐานกลีบบัวที่รับทับเกษตรเป็นของที่ติดอยู่กับองค์พระ ส่วนซุกชีขนาดใหญ่โตเป็นคอนกรีตก่ออิฐถือปูนปั้นลวดบัวประดับลายปั้นหล่อด้วยปูนซีเมนต์เป็นส่วนทำใหม่ทั้งหมดพร้อมกับการก่อสร้างวิหารคอนกรีตรวมทั้งซุ้มเรือนแก้วด้วย ทั้ง ๒ ส่วนทำด้วยสีน้ำตาล

พระเจ้าใหญ่
ศรีสรเพ็ชญ
(พระปัทม) วัดกลาง
จังหวัดอุบลราชธานี

ทางวัดกลางประสงค์ที่จะซ่อมผิวพระพุทธรูปด้วยการปิดทองใหม่ ให้ผิวตึงเป่งปลั่ง ให้เสร็จทันเวลาเพื่อจัดงานฉลองวิหารหลังใหม่ไปพร้อมกัน เฉพาะอย่างยิ่งกรรมการบางท่าน ด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่าเพื่อให้เข้ากันได้กับวิหารหลังใหม่ หรือจะด้วยเข้าใจว่าเป็น อาณิสสที่ที่ได้จาก การศรัทธาเลื่อมใสหรืออย่างไรก็ตามที่

ในขั้นแรกหลังจากการอธิบายเหตุผล ว่าไม่ควรไปแตะต้องอะไรนอกเหนือไปจากการทำความสะอาดด้วยความระมัดระวังและถูกวิธี หรืออาจจะต้องหมายถึงไปถึงการรื้อส่วนเกินออกทิ้งด้วย เช่น ซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งกัณยานิติที่ท่านพระครูท่านเจ้าอาวาส ท่านมีน้ำใจกว้างขวาง รับฟังข้อเสนอแนะด้วย วิจารณญาณจึงให้ระงับเรื่องการซ่อมแซมเอาไว้ก่อน และประสานงาน ไปที่อาจารย์ทิตตยา นุณยรัตพันธุ์ เพื่อแจ้งข่าวไปทางหน่วยงานศิลปากรอุบลราชธานี จนเป็นผลให้มีการจัดส่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายอนุรักษ์ไปตรวจ และบันทึกภาพ และวางแผนเพื่อเตรียมการอนุรักษ์ด้วย วิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาต่อไป

การวิเคราะห์ประเด็นปัญหา

๑. พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปัทม) กับ คุณค่า ในทางประวัติศาสตร์

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ ไม่ระบุปี พ.ศ. ที่สร้าง เช่นเดียวกับวัดกลาง คงมีแต่เรื่องเล่าแบบนิทาน ตำนาน เมือง แม้บางท่านจะพยายามกำหนดตัวเลขพุทธศักราช จากการเทียบเคียงเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงก่อนหรือแรก สร้างเมืองอุบลราชธานี รวมไปถึงคำพูดเก่าแก่ ที่พูดขึ้น เป็น คำคล้องจองบอกเล่าเรื่องราวของดีของเมือง เช่น "พระปัทมวัดกลาง พระบางวัดใต้ หอไตรวัดทุ่ง" อะไรก็ตามที่ล้วนเป็นการคะเนด้วยกันทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามจาก ชื่อวัดที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งง่าย ๆ เป็นไปตามชื่อเท็จจริงที่ปรากฏเป็นสภาพปัจจุบัน และเท่าที่ทราบ ขณะนี้ยังไม่ปรากฏว่า วัดมีชื่ออื่นนอกจากชื่อที่ใช้ในปัจจุบัน ส่วน วัดเหนือซึ่งปัจจุบันร้างไปแล้ว ปัจจุบันคือบริเวณ สถานีรถไฟจังหวัดอุบลราชธานี นั้นอยู่ค่อนข้างไปตามลำน้ำ ทางทิศตะวันตก ที่เรียกวัดเหนือ นั่นคือ เหนือลำน้ำมูลขึ้นไป (แม่น้ำมูลช่วงไหลผ่านตัวเมือง อุบลราชธานี ไหลไปทางทิศตะวันออก) และที่บริเวณวัดเหนือนี้เองได้พบพระพุทธรูปปั้นปูนขนาดค่อนข้างใหญ่ตากแดดตากฝน ปัจจุบันได้เชิญไปประดิษฐานภายในวิหารวัดทุ่งศรีเมือง คือพระเจ้าใหญ่ศรีเมือง ส่วนวัดใต้อยู่ถัดวัดกลางไปทางทิศตะวันออก ปลายน้ำหากเรียงกันตั้งแต่ทิศตะวันตก ซึ่งเป็นต้นคั้งน้ำมูลในจำนวน ๔ วัด ซึ่งใน ๓ วัด ชื่อวัดบอกถึงทิศทางของแม่น้ำและที่ตั้งของวัด คือ วัดเหนือ วัดหลวง วัดกลาง และวัดใต้ตามลำดับ และที่วัดใต้ก็มีพระพุทธรูปโบราณที่มีชื่อเสียงคือ พระบาง

กลุ่มวัดโบราณเหล่านี้คงจะมีอายุในรุ่นราวคราวเดียวกัน ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เฉพาะอย่างยิ่งวัดหลวงซึ่งสร้างในสมัยพระปฐมวราชสุริยวงศ์ที่มีหลักฐานเอกสารยืนยัน ส่วนอีก ๓ วัด อาจจะสร้างในเวลาใกล้เคียงกันหรือหลังเล็กน้อย แต่เรื่องเล่าหรือตำนานพื้นบ้านเล่าสืบมาว่าวัดเหนือมีมาก่อนที่พระปฐมวราชสุริยวงศ์จะสร้างเมือง อุบลราชธานีเสีย อีก^{๑๑}

การที่พระปฐมวราชสุริยวงศ์สถาปนาวัดหลวงขึ้นนั้นอาจจะหลังปี พ.ศ. ๒๓๓๕ เพราะในปี ๒๓๓๕ เป็นปีที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระปฐมวราชสุริยวงศ์ และพระราชทานชื่อเมืองให้มีความหมายสอดคล้องกันกับชื่อเจ้าเมืองซึ่งหมายถึงดอกบัว (แม้จะเป็นบัวคนละตระกูลระหว่าง ปทุม กับ อุบล ก็ตาม) แต่ในเวลานั้นเมืองอุบลราชธานีคือวันาลัยประเทศราช ยังอยู่ที่ บ้านห้วย และระเม่ ตำแหน่งของวัดหลวงอยู่ทางทิศใต้ ของดงอู่มิ่ง

ติดริมน้ำมูลนั้น เป็นบริเวณที่พระปฐมวราชสุริยวงศ์ ท่านย้ายมาครั้งหลังสุดและหากไม่มีหลักฐาน ว่าวัดกลางสร้างขึ้นพร้อม ๆ วัดหลวง และพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์นั้นสร้างขึ้นพร้อมการสร้างวัดกลาง ย่อมแสดงว่าพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ต้องสร้างขึ้นหลังปี ๒๓๓๕ เช่นเดียวกับวัดหลวงและจะหลังกว่าวัดหลวงเสียอีก หากเทียบความสำคัญของทั้ง ๔ วัด ที่กล่าวข้างต้น ฉะนั้นตามตำนานที่เล่ากันว่าพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์และวัดกลางสร้างตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๓๒๒ ก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ถึง ๓ ปี นั้นจึงฟังดูพิกลอยู่

เป็นที่น่าสังเกตว่าชื่อพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ อาจจะเป็นชื่อที่มาทีหลังก็เป็นได้ ชาวเมืองอุบลที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่กลับขานพระนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่าพระปัทม แต่หนังสือเก่าบางแห่งเขียนเป็นพระบาท^{๑๒} ซึ่งความหมายต่างกัน ท่านพระครูเจ้าอาวาสเล่าว่าที่ภูนั้นเป็นพระปัทมที่แปลว่าพระดอกบัว แต่ชาวบ้านมักเขียนไปต่าง ๆ ชื่อพระปัทมนี่กลับ ไปสอดคล้องกลายเป็นชื่อของพระปฐมวราชสุริยวงศ์ไปอย่างน่าประหลาด ทำให้น่าสงสัยว่าพระพุทธรูป องค์นี้อาจจะสร้างขึ้นหลังจากพระปฐมวราชสุริยวงศ์เสียชีวิตแล้ว จะเป็นด้วยคุณูปการของท่านทำให้ชาวเมืองหรือญาติท่านสร้างถวายเป็นการอุทิศ ในท่านจึงได้ขานพระนามพระพุทธรูปเป็นชื่อท่านอย่างเดียวกับคติการสร้างเทวรูป และพระพุทธรูปฉลองพระองค์ของกษัตริย์เขมรโบราณ และที่เห็นได้ชัดเจน และในเวลาใกล้เคียงกันก็คือเมื่อต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ชาวพระนครเรียกแผ่นดินต้น อันหมายถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แผ่นดินกลาง ในรัชกาลที่ ๒ พระองค์ดำริว่าเช่นนั้น รัชสมัยของพระองค์จะไม่เป็นแผ่นดินปลายไปเสียดอกหรือกลายเป็นเรื่องไม่เป็นมงคล จึงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปประทับยืนขึ้น ๒ องค์ เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์สำหรับพระบรมอัยกา และพระบรมชนก แล้วให้ขานพระนามว่าพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธรูปเลิศล้ำนภาลัย ตามลำดับประดิษฐานภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังปรากฏในปัจจุบัน คิดดังกล่าวจะทำหลังจากพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตแล้ว รวมทั้งคติการขานพระนามพระมหากษัตริย์ว่าพระพุทธรูปเจ้าหลวงที่ปรากฏในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง(๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) หรือในสมัยต้นรัชกาลที่ ๓ ที่สุนทรภู่ขานพระนามพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อน (รัชกาลที่ ๒) ว่า "พระพุทธรูปเจ้าหลวง" (พระพุทธรูปเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี) ไว้ในนิราศภูเขาทอง เป็นต้น

แม้พระประทุมวรราชสุริยวงศ์จะเป็นเพียงเจ้าประเทศราช ก็ไม่เป็นเรื่องน่าแปลก หากเจ้าเมืองในลำดับต่อมาซึ่งเป็นญาติท่านจะนำแนว ความคิดดังกล่าวข้างต้น มาใช้ภายใต้ความเหมาะสมแก่ฐานานุศักดิ์ เพราะเคยพบหลักฐานที่จารึกที่ฐานพระพุทธรูปดินเผาขนาดเล็กในสมัยอยุธยา เช่นจารึกว่า พระยายมมิ่ง ซึ่งหมายถึงลูกหลานสร้างถวายอุทิศส่วนกุศลในการสืบอายุพระศาสนาในนามของยายมมิ่งซึ่งตายไปแล้วยายมมิ่งจะได้ขึ้นสวรรค์

สมมุติฐานนี้ยังไม่มีเอกสารโบราณใดๆมายืนยันทั้งสิ้น แต่กลับทำให้พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ มีอายุอยู่หลังพุทธศักราชที่ ๒๓๓๔ ซึ่งเป็นปีที่พระประทุมวรราชภักดีสิ้นชีพอาจเป็นสมัยของพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ แต่ถึงกระนั้นก็ตามพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์คงสร้างขึ้นในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ รวมทั้งพระพุทธรูปที่สำคัญที่พบในกลุ่มวัดดังกล่าวซึ่งได้แก่ พระเจ้าองค์หลวง วัดหลวง พระเจ้าใหญ่ศรีเมืองวัดเหนือ (ปัจจุบันอยู่ที่วัดทุ่งศรีเมือง) พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปัทม) วัดกลาง และพระบาง วัดใต้ วัดเหล่านี้เป็นศูนย์กลางของชุมชนริมแม่น้ำมูลในระยะต้นของการสร้างเมือง ส่วนวัดสุปฏิหาราม ซึ่งอยู่ต้นน้ำเลยวัดเหนือไปทางทิศตะวันตก สร้างขึ้นในภายหลังคือในสมัยรัชกาลที่ ๔

*ท้ายสุดของประเด็นแรก เราคงไม่กล้าปากแข็งปฏิเสธความสำคัญ และคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูลในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ อันเป็นช่วงแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง ที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นกว่าเมื่อก่อนหน้านี้ และอุบลราชธานีศรีวนาลัยประเทศราช ถือเป็นหัวเมืองที่มีเจ้าประเทศราชที่มีความสัจซื่อจงรักภักดีอันเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องขอบเขตดินแดน ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองไพร่พลเมืองมีขวัญกำลังใจ พลิกฟื้นความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดพืชพันธุ์ธัญญาหารที่มีแม่น้ำมูลเหมือนสายธารหล่อเลี้ยงสรรพชีวิต และความสงบสุข ที่มีพระธรรมคำสอนฝังลึกภายในจิตใจ วัดวาอารามเรียงรายอยู่ริมฝั่งน้ำท่ามกลางชุมชน ที่เมื่อไม่นานนักก่อนเหตุการณ์ข้างต้นเคยเห็นเหนื่อยบอบซ้ำต่อการถูกคุกคาม จนต้องหนีภัยลี้ภัยกันลงมาเพื่อฝากความหวังเอาไว้ข้างหน้า และด้วยสติปัญญาความเพียรพยายามและความกล้าหาญ มีน้ำหนึ่งใจเดียวได้สัมฤทธิ์ผลอย่างงดงาม จนควรที่เราต้องบูชาในวีรกรรมไว้ด้วยความรู้สึกสำนึกพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปัทม) เป็นพระพุทธรูปโบราณที่ทรงคุณค่าสำหรับการอธิบายเรื่องราวของกลุ่มชนริมแม่น้ำมูลเมื่อกว่า ๒๐๐ ปีมาแล้ว หนึ่งในจำนวนโบราณวัตถุชิ้นสำคัญของ

เมืองอุบลราชธานี ที่อยากจะกล่าวว่าท่านได้เห็นเหตุการณ์ที่ผ่านมาอย่างชัดเจนและแม่นยำ หากเราจะมองสิ่งเหล่านั้นโดยผ่านไประหว่างท่านด้วยจิตใจที่ตระหนักในคุณค่า

๒. พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปัทม) กับความหมายในทางพุทธปัญญา และคุณค่าทางความงาม

พระพุทธรูปไม่ใช่รูปเหมือนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เป็นรูปเปรียบ เป็นภาพทางอุดมคติหรือทางนามธรรมที่แสดงภาวะหลุดพ้นหรือภาพแห่งพระนิพพาน โดยอาศัยมหาบุรุษลักษณะเป็นเครื่องหมายพระพุทธรูป ที่มีในโลกแม้จะใช้รูปแบบแตกต่างกันไปตามคติและรสนิยมเรื่องความงาม แต่โดยเนื้อหาความหมายไม่ได้แตกต่างกันมากนัก

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปัทม) หากยึดโยงกับรูปแบบ ที่มีแบบแผนเป็นยุคสมัยในทางศิลปะอย่าง ที่ศึกษากันในวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะแล้ว อาจจะดูเหมือนว่าจัดเป็นรูปแบบหรือพุทธลักษณะอย่างพื้นถิ่นอีสาน ยิ่งในหมู่นักวิชาการในท้องถิ่นมักจะโยงรูปแบบ ซึ่งไม่เฉพาะแต่ประติมากรรมพระพุทธรูปเท่านั้น ยังหมายถึงงานสถาปัตยกรรมด้วย กล่าวคือความสอดคล้องกับศิลปะลาวไม่แบบหลวงพระบางก็เวียงจันทน์ ซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างไรเลย หากดูถึงถิ่นที่ที่กลุ่มคนไทยในระยะแรกของบริเวณดังกล่าวได้จากมา

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ มีพุทธลักษณะอย่างพระพุทธรูปปางมารวิชัยหรือที่เรียกว่าภูมิลปรสมุทรา (Bhumisparsa Mudra) ประทับนั่งขัดสมาธิราบวางพระบาทขวาซ้อนพระบาทซ้ายหรือปรังกาสนะ (Paryankasana) ห่มเฉียง สังฆาฏี (Sanghati) เป็นแผ่นใหญ่มีเส้นขอบทั้งสองข้างพาดระหว่างกลางพระอุระ ปลายจรดพระนาภีนั้น เป็นรูปกระจังดาอ้อยขนาดใหญ่อัดแน่นขอบสบง (Antarava Saka) ขอบจีวร (Uttara Sanga) บั้นเป็นขอบเส้นคู่เช่นเดียวกับขอบ จีวรที่ข้อพระหัตถ์ซ้าย และขอบสบงที่เหนือข้อพระบาททั้งสองข้าง นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันเห็นได้ชัดเจนที่พระหัตถ์ขวา อาการวางพระหัตถ์ข้างขวาตรง ตำแหน่งพระขงค์ทำให้พระกรตั้งฉากกับเส้นแกนของพระวรกาย พระพักตร์ยาว มีอุณา (Uma) เป็นรูปขมวดแล้วหักกลับซ้ายขวาแหลมขึ้นไป อย่างที่คนไทยรู้จักในลักษณะของขมวดอุณาโลม พระนาสิกเป็นก้อนโตเฉพาะอย่างยิ่งปึกพระนาสิก พระโอษฐ์ลักษณะยิ้มละไม เส้นกลางอย่างรูปเรือ แม้ที่มุมทั้งสองข้างของพระโอษฐ์ล่างบน ทำเป็นขอบและปั้นด้วยความพิถีพิถันกว่าส่วนอื่น ใบพระกรรณยาวจนเกือบจรดพระอังสา เม็ดพระศกละเอียด ดินพระศกปั้นเป็นเส้นโรพระศกโค้งปานได้รูป

พระพักต์ พระรัศมีเป็นรูปกรวยเหลี่ยมแหลมสูง โดยมีบัว ๔ กลีบรับ เส้นรัศมีที่ประกอบทั้ง ๒ ข้างเป็นกลีบหุ้มปลายข้างละ ๓ กลีบแผ่ปลายออกด้านนอก และยึดแต่ละกลีบยาวขึ้นฐานกลีบล่างไปหากลิบบนตามลำดับ ไม่ให้ความสำคัญตำแหน่งกลางโคนพระรัศมี ซึ่งส่วนใหญ่มักปั้นเป็นขมวด และสลักปลายซ้ายขวาขึ้นไปจนถึงส่วนยอดปลายรัศมีไม่มีลักษณะแหลมคมหรือสะดักเล็กน้อยอย่าง พระรัศมีเปลวของพระพุทธรูปสุโขทัยแต่มีลักษณะโดยรวม อย่างปลีเป็นแท่งเส้นตรงแต่เส้น และรูปทรงก็ต่อเนื่องได้รูปกันกับพระเศียรและยังทำให้สอดคล้องกับโครงสร้างของพระวรกายที่ยาว และตั้งตรงมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

พระวรกายส่วนบน และพระพักต์
พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปทุม)

หากพิจารณารูปแบบ และบรรยากาศโดยรวมแล้ว พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ไม่เพียงมีลักษณะอย่างรูปแบบพระพุทธรูปพื้นเมือง เฉพาะอย่างยิ่งรูปกระเจี๊ยบตาอ้อยที่หุ้มปิดหรือเป็นตัวหุ้ปลายสังฆาฏิหรือพระรัศมี อย่างพระพุทธรูปลาวเท่านั้น แต่ยังมีท่าที่ที่ส่อพิรุณให้เห็นถึงความนิยมที่ยึดโยงอยู่กับรูปแบบอันร่วมสมัยกับพระพุทธรูปสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เฉพาะอย่างยิ่งสี่พระพักต์ และท่าทางการวางนิ้วพระหัตถ์ข้างขวารวมทั้งนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันซึ่งเป็นลักษณะมหาบุรุษลักษณะหนึ่งที่เป็นที่นิยมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังจะเห็นได้จากว่าพระพุทธรูปสำคัญบางองค์ที่ขอลงมาจากหัวเมืองทางเหนือ เช่นที่เมืองสุโขทัยในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นว่าพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ ก็มีการแปลงนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ให้ยาวเสมอกันอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน พระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่เป็นกลุ่มพระพุทธรูป โบราณที่สร้างขึ้นในระยะแรกของการสร้างเมืองอุบลราชธานี อันร่วมระยะเวลาเดียวกันกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - ๓ เช่นพระพุทธรูปประธานในหอพระพุทธรบาท (อุโบสถ) พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง (พระพักต์ปั้นใหม่โดยตามอย่างพระเหลาเทพนิมิตที่วัดพระเหลาเทพนิมิตจ.อุบลราชธานี)

ในวิหารวัดทุ่งศรีเมือง และพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงในวิหารวัดทุ่งศรีเมือง และพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงวัดมหาวันารามเป็นต้นพระพุทธรูปสำคัญและมีขนาดใหญ่เหล่านี้ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ล้วนยกเสมอกันทั้งสิ้นแต่ก็เป็นความจริงอยู่ว่าลักษณะ ดังกล่าวไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เท่านั้น คตินิยมดังกล่าวมีมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนหน้านี้นานแล้ว จนเป็นเหตุให้นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศิลปสำคัญๆ หลายท่านได้จำแนกพระพุทธรูป สุโขทัยที่นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกันออกเป็นอีกหมวดหมู่หนึ่งที่สำคัญที่สุดก็คือพระพุทธรชินราช และแม้แต่ทางศิลปะลาวเองก็มีลักษณะสืบทอดลักษณะทางสุนทรียภาพไปจากพระพุทธรูปสุโขทัยด้วยทางหนึ่ง^{๖๖} จึงยิ่งทำให้เหตุผลข้างต้น ดูบางเบาลงไปมาก แต่ก็ต้องยอมรับด้วยเหมือนกันว่าสายสัมพันธ์ในคตินิยมนี้ ในช่วงแรกของการสร้างเมืองอุบลราชธานีกับช่วงต้นรัตนโกสินทร์มีความแนบแน่นมาก และการที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ท่านได้เห็นแบบอย่างพระพุทธรูปที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งแม้ว่าในช่วงต้นของการสร้างพระนคร จะยังไม่รุ่งเรืองอย่างในระยะต่อ ๆ มาแต่ด้วยพระบารมีพระมหากรุณาธิคุณที่ก่อรูปด้วยบุญญาธิการ พระราชอำนาจศูนย์กลางการปกครอง และความเป็นเมืองหลวง ที่เป็นแหล่งที่รวมเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิต นายช่างศิลปกรรมทั้งมวล ย่อมจะเป็นแบบอย่างและมีอิทธิพลเหนือความรู้สึกทางด้านจิตใจทั้งความศรัทธาต่อพระศาสนา และความซื่อสัตย์จงรักภักดี และจากเรื่องราวข้างต้นยิ่งแสดงให้เห็นว่าพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ท่านมีคุณลักษณะดังกล่าวอยู่อย่างสมบูรณ์ จึงเป็นไปได้ว่าท่านคงจะได้แบบอย่างการสร้างวัดวาอารามบางส่วนไปจากกรุงเทพฯ

พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง วัดทุ่งศรีเมือง
เดิมประดิษฐาน อยู่ที่วัดเหนือท่า
(ปัจจุบันร้างไปแล้ว)

พระพุทธรูปประธานในหอพระพุทธรบาท
(อุโบสถ)
วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

หากเราเปรียบเทียบพระพักต์พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปทุม) และพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง วัดมหาวันาราม ซึ่งสร้างในสมัยพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (เจ้าเมืองอุบลราชธานีลำดับที่ ๒) โดยพระมหาราชครูศรีสิทธิ

ธรรมวงศา...จะเห็นได้ว่าพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ มีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มากกว่าพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง เว้นไว้เสียแต่ลักษณะพื้นดิน ดังที่กล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระโอษฐ์ มีลักษณะอย่างเดียวกับพระพุทธรูปต้นรัตนโกสินทร์ ในขณะที่พระเจ้าอินทร์แปลงปรากฏลักษณะพื้นเมืองเพิ่มมากขึ้น

พระพักตร์พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ (พระปรางค์)
วัดกลาง

พระพักตร์พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง
วัดมหาวันนาราม จังหวัดอุบลราชธานี

โดยรูปแบบพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์อาจจะไม่ใช่พระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงาม หากนำไปเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางความงามองค์อื่น ๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากก็ตามแต่ ลักษณะอันเป็นรูปเปรียบขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประติมากรได้ถ่ายทอดพลังความรู้สึกถึงสภาวะของสมาธิขั้นสูงโดยมีนิพพานเป็นอารมณ์ภาพของพระนิพพาน และความบริสุทธิ์ทั้งสามของพระพุทธรูปต่าง ๆ เหล่านี้รวมเป็นบุคคลิก อันบริสุทธิ์ที่ถูกกลั่นกรองเป็นภาพอุดมคติ ออกมาจากจิตใจที่เปี่ยมด้วยความเคารพบูชาด้วยหัวใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งอาจมองเลยไปได้ถึงความรู้ ความเข้าใจต่อพระธรรมคำสอนของศิลปิน และหมายรวมถึงของผู้คนในแถบถิ่นและเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดีอีกด้วย จนบางครั้งอยากจะกล่าวว่ามากกว่าเรื่องราวหรือคำอธิบายใดใดในเอกสารโบราณเสียอีก

หากคำกล่าวว่าพระพุทธรูปเป็นภาพอุดมคติ เป็นภาพของสมาธิและพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา แล้วศิลปินได้สื่อสิ่งเหล่านั้นให้ปรากฏโดยใช้มหาบุรุษลักษณะเป็นเครื่องหมายรวมเป็นรูปเปรียบองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ศิลปินแต่ละท่านนำรูปแบบเทคนิคกระบวนการวัสดุองค์ประกอบทางความงามความสามารถมาใช้และมีต่างกันต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะตอบสนองแนวความคิดได้อย่างสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์นักก็ตาม แต่เชื่อแห่งพลังความรู้สึกที่คนไทยมีต่อพระพุทธรูปที่อาจจะอาศัยรูปแบบพระพุทธรูปที่เราประทับใจหรือจาก

มโนภาพที่สร้างเป็นบุคคลิกของพระพุทธรูปโดยได้จากการอ่านหรือรับรู้เรื่องราวของพระองค์จากคัมภีร์ หรืออย่างไรก็ตามที่ ล้วนเป็นตัวเร้าและสัมผัสได้ถึงพลังแห่งสมาธิ มีความตั้งมั่นสูงเป็นภาพทิพย์พ้นจากมายาธรรมทั้งปวงของพระประติมากรรมพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ได้อย่างไม่ยากเย็นอะไรเลย เช่นนั้นก็กล่าวได้อีกเช่นกันว่าพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ที่มีคุณค่าทางด้านความงามที่ให้ความรู้สึกต่อจิตใจที่สูงมาก และครบถ้วนสมบูรณ์

ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วศิลปินซึ่งล้วนทำงานศิลปะเพื่อรับใช้ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวเฉพาะในเนื้อหาเรื่องราวในทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องในทางจิตวิญญาณหรือในทางนามธรรมที่ลุ่มลึก จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระสงฆ์ซึ่งมีความรู้ และหน้าที่โดยตรงอยู่แล้วที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวในทางศาสนา ให้แก่ศิลปินเพื่อใช้เป็น Concept ในการสร้างงาน และเชื่อได้ว่าพระพุทธรูปบางองค์ที่เป็นภาพของอารมณ์ที่ละเอียดบริสุทธิ์ลึกซึ้งดื่มด่ำมาก มีพลังที่พิเศษซ่อนเร้นอยู่ภายใน และสามารถโน้มน้าวจิตใจในแนวตั้งไปในพุทธานุสิต ไม่แตกชานไปทางอื่น พระพุทธรูปของไทยบางสมัยบ่งชี้ถึงเรื่องราวดังกล่าวนี้ได้อย่างชัดเจน เช่นพระพุทธรูปสุโขทัยบางองค์ จนอาจกล่าว และเชื่อได้ว่าอารมณ์อันวิเศษที่แสดงออกของประติมากรรม เหล่านี้ไม่ใช่ข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่าจากพระสงฆ์หรือ เหล่านักปราชญ์ในทางศาสนาแต่อย่างใด แต่เป็นความรู้ ความเห็นด้วยสมาธิ และปัญญาของศิลปินเองจากการปฏิบัติฝึกฝนในทางจิตใจหรือการเจริญพระกัมมัฏฐาน จนเกิดเป็นความรู้ขึ้นเฉพาะตัวศิลปิน แล้วจึงนำไปสร้างงานจำพวกประติมากรรมพระพุทธรูป อย่างไรก็ตามก็ได้หมายความว่า พระพุทธรูปทุกองค์เมื่อดูแล้วจะได้ความรู้สึกดังกล่าวกว้างไปเสียหมดแต่หมายเอาว่าประติมากรรมพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ในโบสถ์ วิหาร อันเป็นที่รวมกันของการประกอบกิจในทางศาสนาอย่างมั่งคั่งหมายที่จะเหนี่ยวนำจิตใจ ในขณะที่อยู่ต่อหน้าพระพุทธรูปด้วย อากาสารวมกิริยาเสมือนอยู่ต่อพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่านี้ล้วนแสดงถึงคุณค่าในทางพุทธิปัญญาจนสามารถฉลองศรัทธาของผู้คนได้ เหตุผลแวดล้อมที่ยกมานี้ด้วยประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของพระพุทธรูปโบราณพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ ที่มีอยู่อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ต่อเรื่องราวในทางศาสนาคุณค่าในทางพุทธิปัญญา และความคิดอ่านของคนในชุมชนโดยไม่ต้องนำความงามที่ได้จากรูปแบบเพียงอย่างเดียวไป

เปรียบเทียบกับพระพุทธรูปองค์อื่น เพื่อวิพากษ์ว่าองค์ไหน จะงดงามกว่ากันจุดเดียวกับนักเลงเล่นพระเพื่อหมายจะให้เกิดการตีราคาค่างวดและจบลงด้วยการซื้อขาย

๓.คุณค่าทางด้านเทคนิควิธีการบวนการ

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปิดทองที่ปั้นขึ้นด้วยปูนโบราณที่เรียกว่าปูนน้ำอ้อยโดยใช้อิฐก่อโคลนเป็นโครงสร้างแล้วปั้นผิวสุดท้ายด้วยเทคนิควิธีที่เรียบง่ายเป็นธรรมชาติดูคล้ายภาพร่าง(Sketch) คงจะด้วยเครื่องมืออย่างง่าย ๆ อีกเช่นกันที่หาได้ในท้องถิ่น หากมองโดยภาพรวมแล้วจะเห็นความงามของรูปที่เกิดจากการประสานกันของเส้นและรูปทรงกันทั้งองค์ประกอบ โดยเน้นเฉยต่อการให้ความสำคัญของผิวที่เรียบตึง แต่สามารถสร้างปริมาตรได้อย่างกลมกล่อม และเห็นได้ถึงความตึงตังใจ สังเกตได้จากส่วนบนของพระวรกายขึ้นไปเฉพาะอย่างยิ่งพระพักต์และพระเศียรที่ดูเหมือนมีความพิถีพิถันกว่าส่วนอื่น แต่ก็ยังเห็นทำให้อย่างธรรมชาติปรากฏอยู่ การเลือกใช้วัสดุ และข้อจำกัดทั้งทางด้านวัสดุเอง และเทคนิคเหล่านี้ ยิ่งทำให้เห็นความสามารถในการแก้ปัญหาในเรื่องปริมาตร และรูปทรงได้อย่างน่ายกย่อง

เป็นที่น่าสังเกตว่าพระหัตถ์ซ้าย และส่วนของพระเพลาทั้ง ๒ ข้างที่วางซ้อนกันนั้น ดูท่าทางเคอะเขินกว่าส่วนบนของพระพุทธรูปเว้นไว้แต่พระหัตถ์ข้างขวา จนคล้ายกับว่าเป็นคนละฝีมือกัน การกำหนดปริมาตร ก็ไม่ตีเท่า เป็นไปได้ว่าอาจจะถูกซ่อมมานานแล้วหรือไม่ให้ความสำคัญเท่าส่วนบนของพระพุทธรูปก็เป็นไปได้ทั้งนั้น

ส่วนของพระเศียรซึ่งมีลักษณะยาวสอดคล้องกับพระวรกายยาว ๆ นั้น หากมองทางด้านหน้าจะเห็นเส้นรอบนอกที่พองออกเล็กน้อยและหยักเข้าแล้วต่อเลยขึ้นไปยังพระเมาลี ปลายของกลีบบัวโคนพระรัศมี และแต่ละปลายของพระรัศมีที่ค่อย ๆ ยึดขึ้น จนกระทั่งไปจบรวมกันที่ปลายบนสุดเส้น และรูปทรงเหล่านี้ต่อเนื่องกันขึ้นไปด้วยจังหวะและทำที่ที่อ่อนโยนนุ่มนวล การที่ไม่เน้นเส้นเหลี่ยมของพระรัศมีตรงตำแหน่งศูนย์กลาง และปลายพระรัศมีที่ไม่แหลมคมยิ่งทำให้เห็นความสามารถในการใช้เส้น และรูปทรงที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับที่กล่าวข้างต้นได้อย่างมีคุณภาพ

เส้นของใบพระกรรณที่ยาวจนเกือบจรดพระอังสะปลายผายออกเล็กน้อย แม้จังหวะจะหักกระชั้นอยู่บ้าง แต่ใบพระกรรณที่ทอดตัวยาวลงมานี้สามารถควบคุมรูปทรงของพระเศียรที่ต่อลงมายังพระคอได้อย่างลงตัว

และเป็นวงตามเส้นพระนลาฏเพียงจังหวะเดียวไม่หักหยักตรงกลางอย่างหางเต่าแต่อย่างใด

ผิวปิดทองคำเปลวที่ปรากฏในปัจจุบันจะสังเกตเห็นว่ามีส่วนที่ถูกปิดทับเพิ่มเติมหลายแห่ง เช่นบริเวณพระอุระเป็นต้น และไม่สามารถกล่าวได้เลยว่าทองคำเปลวทั่วทั้งองค์ปิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด อย่างไรก็ตามส่วนพื้นสีน้ำตาลแดง ที่เห็นได้จากรอยหลุดร่อน อาจเป็นได้ทั้งส่วนที่ทำพื้นก่อนปิดทอง และส่วนที่ทำหน้าที่เป็นน้ำยาปิดทอง แต่มีลักษณะบางมาก ไม่นานนักอย่างพระพุทธรูปปิดทองที่มีการถมพื้นให้ตึงโดยทั่วไป สีของทองคำเปลวโบราณที่สูงแต่ไม่มันวาวจนทำให้เสียปริมาตรนี้เอง ทำให้เห็นรูปทรงได้ชัดเจน ช่วยอำพรางผิวที่ขรุขระเนื่องจากวัสดุและเทคนิคไว้ได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญช่วยทำให้อารมณ์ที่สงบนิ่งมันคงด้วยอำนาจของสมาธิมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของเนื้อหาของรูปประติมากรรม รวมทั้งมนัสสัมผัสที่สามารถ รู้ได้ถึงเรื่องราวในอดีตที่มีบรรยากาศความเก่าแก่เป็นผู้อธิบาย

ช่องว่าง (Space) ภายในอาคารสถาปัตยกรรมแต่เดิมที่เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์อยู่นั้น แม้จะไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร แต่หากสร้างวิหารขึ้นพร้อมกับพระพุทธรูปความสัมพันธ์กันระหว่างที่ว่างและรูปทรงขนาดของพระพุทธรูป น่าจะมีจังหวะที่เหมาะสมพอดีกว่าที่ที่พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ประดิษฐานอยู่ในปัจจุบัน เป็นแน่ จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ช่องว่างภายในวิหารหลังใหม่นี้เองได้ทำลายคุณค่าทางความงามอย่างยากที่จะแก้ไขได้รวมทั้งบริบทสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เช่นฐานชุกชี ชุ่มเรือนแก้ว เป็นต้น

บทสรุป

การอนุรักษ์พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ จากสภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันซึ่งถือว่าสมบูรณ์ดีอยู่แล้ว ด้วยการไม่เข้าไปแตะต้องอาจจะเป็นเพียงทำความสะอาดบ้างเท่านั้น ความเก่าแก่คร่ำคร่าไม่ได้เป็นความเสียหายหรือหมายถึงพระเศียรหมองแต่อย่างใดเลย ชาวบ้านผู้มีศรัทธาอาจลืมนึกไปด้วยซ้ำว่าภาพของความหลุดพ้น และพลังสมาธิที่ปรากฏในพระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์นี้ ส่วนหนึ่งมาจากบรรยากาศความเก่าแก่ไม่บูบไหวไปด้วยความมันวาวจะนั้น ศรัทธา และความรู้สึกถึงพลังดังกล่าวจะต้องถูกลบทำลายไปอย่างน่าใจหายหากไปซ่อมแซมผิวด้วยการพอกให้เรียบตึงแล้วปิดทองใหม่ หากความรู้สึกสัมผัส ดังกล่าวหายไป เราจะได้ความชื่นฉ่ำใจขณะประคองอัญชลิต่อนหน้าพระพักต์ท่านมาจากไหน ข้ายังเชื่อว่าได้ทำลายคุณค่าของ

เทคนิควิธี ขึ้นเชิงช่างต่าง ๆ ที่ปรากฏในชิ้นงานอย่าง 'ไม่มีวันเรียกคืนได้อีกเลย' เป็นการทำลายบันทึกประวัติศาสตร์หน้าสำคัญไปอย่างน่าเสียดายรวมทั้งเป็นการลบประมาทคุณค่าฉบับหน้าครูช่างซึ่งเป็นบรรพชนของเราท่านทั้งหลายด้วย

มีกรณีตัวอย่างที่กล่าวว่าพระพุทธรูปสำคัญองค์อื่นๆ เช่น พระเจ้าใหญ่อินทร์แปลง ก็ไม่เห็นเสียหายอะไร ทั้งที่ปล่อยให้สาธุชนปิดทองกันตามศรัทธาหรือตามความพอใจมาเป็นเวลายาวนานและปัจจุบันก็ยังปฏิบัติกันอยู่ซึ่งหากมองว่าเป็นการบูชาเฉลิมฉลองศรัทธาชาวบ้านอาจไม่ใช่เรื่องผิด แต่ต้องยอมรับเหมือนกันว่าย่อมมีความเสียหายเกิดขึ้นแน่แก่โบราณวัตถุชิ้นสำคัญอันเป็นสมบัติของชาติด้วย เช่นนั้นก็อย่าลืมว่าพระพุทธรูปจะกี่แสนกี่ล้านองค์ก็คือรูปเปรียบของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียวกันทั้งนั้น การกราบไหว้บูชาพระคุณทั้งสามของพระองค์ย่อมได้อานิสงส์เหมือนกันไม่ว่าจะกราบไหว้องค์ไหน แต่เรากำลังพูดถึงเรื่องการอนุรักษ์ฝีมือของประติมากรรมพระพุทธรูปโบราณมันจึงกลายเป็นคนละเรื่องกันหากศาสนิกชนมีความยึดถืออย่างนั้นแล้ว เรากกราบไหว้อะไรกันเล่าระหว่างพระคุณของพระพุทธเจ้ากับ เศษอิฐ ปูน ทองเหลืองที่นำมาโบกก่อปั้นเป็นพระพุทธรูป

พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์(พระปัทม)เป็นพระพุทธรูปโบราณที่สำคัญคู่กับ การสร้างเมืองอุบลราชธานี ศรีวนาลัยประเทศราช ตามข้อความที่ประมวลมานี้ถือเป็น การบอกกล่าวให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าทั้งทาง ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี และคุณค่าทางด้านความงามในทางพุทธศิลปะ ด้วยการแจกแจงเพื่อให้เป็นลำดับของความเข้าใจ เชื้อเหลือเกินว่านักวิชาการในท้องถิ่นหรืออาจรวมถึงผู้ที่รักศิลปะไทยหลายท่านได้พยายามที่จะช่วยกันสื่อสารบอกเล่าสังเกตได้จากการประชุมสัมมนาทางวิชาการด้านศิลปะ วัฒนธรรมภายในจังหวัดอุบลราชธานี เอง ซึ่งทำโดยสถาบันระดับอุดมศึกษาหลายครั้ง แต่ส่วนใหญ่ทำโดยภาพรวมทั้งจังหวัด บทความนี้แม้จะไม่ใช่ เรื่องแปลกใหม่อะไรสำหรับชาวอุบลราชธานี แต่สิ่งที่ได้ ไต่เรียงมาตั้งแต่ต้นนั้นในปัจจุบันไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับ คนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของคนไทยทั่วประเทศ จริงอยู่พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์อาจจะไม่ถูกทุบทำลาย ก็เนื่องเพราะความดูแลรักษาในความหมายของชาวบ้านที่อาศัยความศรัทธาและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปเป็นเป้าหมายสำคัญ แต่ไม่ได้หมายความว่าศาสนิกชนที่ก่อรูปกุลเจตนาเหล่านั้นจะอนุรักษ์ตามหลักวิชาการ เพื่อเก็บรักษาหลักฐานข้อมูล

ทางด้านโบราณศิลปวัตถุเอาไว้ เพื่อการศึกษาของอนุชน ก็หาไม่ได้ มีตัวอย่างมากมาย ที่โบราณสถานโบราณวัตถุของชาติถูกทำลายคุณค่า ที่จะก่อให้เกิดในการศึกษาทางด้านวิชาการไปด้วยความเลื่อมใสศรัทธาไม่ใช่ข้อกล่าวหาหรือป้ายสีผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนา โดยอาศัยเครื่องหมายอันเป็นวัตรธรรมเป็นตัวเชื่อมโยงเพราะมันเป็นคนละเรื่องกัน ประเด็นอยู่ที่การศึกษารสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องกับการดูแลบริหารจัดการกับสมบัติของชาติซึ่งปรากฏอยู่ในทุกจังหวัดของ ประเทศต่างหากตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนและอยู่ไม่ห่าง จากวัดกลางที่พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์ประดิษฐานอยู่ จนอยากจะพูดว่าน่าจะเป็นคราวเคราะห์กรรมของแวดวงศิลปะไทยที่โบราณสถานภายในวัดหลวงที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์สร้างเป็นปฐมอารามคู่กับการสร้างเมืองอุบลราชธานีเมื่อกว่า ๒๐๐ ปีมาแล้วถูกรื้อทำลายเกือบทั้งวัด เฉพาะอย่างยิ่งอุโบสถที่รูปทรงทั้งงดงามเหลือเกินและถือเป็นแบบแผนสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นทรงจั่วจำพวก โบสถ์ วิหาร ของพื้นถิ่นอีสานได้เป็นอย่างดี นี่เป็นเพียงตัวอย่างแค่เล็กน้อยเท่านั้น

หลายสิบปีก่อนเมื่อคุณภาพและการกระจายทางการศึกษายังไม่ทั่วถึง จึงได้ยินคันทูว่า โบราณวัตถุสถานอันล้ำค่าของชาติที่ถูกทำลายนั้น ก็ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ (ที่เว้นไว้เสียแต่ความผูกพันตามกาลเวลา) จนต้องเร่งจัดการศึกษาอย่างกว้างขวาง และสัมฤทธิ์ผลขึ้นมากในปัจจุบัน แล้วเหตุเอนกภาพของปัญหาดังกล่าวยังหมุนเวียนซ้ำซากอยู่อย่างนี้

เชิงอรรถ

๑. เดิม วิกาศยพจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๔๖, หน้า ๙๒ - ๙๕.
๒. เรื่องเดิม. หน้า ๙๕.
๓. เรื่องเดิม. หน้า ๙๕.
๔. เรื่องเดิม. หน้า ๙๖.
๕. เรื่องเดิม. หน้า ๙๘.
๖. พระครูวิสิฐพัฒนภรณ์ (ทองหล่อ สิวโร. บัณฑิต ป.ธ.๔, น.ธ.เอก) เจ้าอาวาสวัดกลาง จังหวัดอุบลราชธานี
รูปปัจจุบัน
๗. ...บางในคำอาหม แปลว่ารุ่งเรืองไม่มาทางที่เราพูดกันอยู่เวลานี้ แต่ไปเข้ารูปทางชื่อพระร่วง คือพ่อขุนบางกลางท่าว
ชื่อนี้รับรองอยู่ที่พระในมณฑลพายัพ แต่ประวัติหรือพงศาวดารเป็นภาษาบาลีก็มีอยู่หลายแห่ง...สมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม ๓**, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์, พิมพ์
ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๑, หน้า ๕๗ - ๕๘. ...บางตรงกับรุ่งเรือง มีพยานประกอบที่คำแปลชื่อ พระร่วง ว่าโรจนราชา
เห็นได้ว่าคำ ร่วง เป็นรุ่งจึงตกเป็นคำพระร่วงกับพระบางนั้นเป็นคำเดียวกัน...สมเด็จพระ เจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์. **งานนิพนธ์ชุดสมบูรณของ ศ.พระยาอนุมานราชธน เล่มที่ ๓๓/๒**, กรุงเทพฯ
โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๕๓๘, หน้า ๔๕ - ๔๖.
๘. วัดเหนือที่เป็นวัดโบราณของจังหวัดอุบลราชธานี มีอยู่ ๒ วัด คือ วัดเหนือท่า และวัดเหนือเทิง (วัดเหนือท่า คือ
ทำน้ำ คงหมายถึงวัดเหนือลำ และวัดเหนือเทิง คือวัดเหนือบน...ผู้เขียน)...วัดเหนือท่าปัจจุบันร้างแล้ว คือ
บริเวณสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง วัดทุ่งศรีเมืองถูกเชิญไปจากวัดนี้
ส่วนวัดเหนือเทิงร้างแล้วเช่นกันปัจจุบันคือบริเวณวิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี...เอกสารรวมเล่ม
รายงานการประชุมเสวนาทางวิชาการ. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๔, หน้า ๘๔.
- ๙.* วัดได้ท่าและวัดได้เทิง มีลักษณะอย่างเดียวกับวัดเหนือท่าและวัดเหนือเทิง ในสมัยเจ้าคุณอุปาสี คุณูปมาจารย์
(จันทร์ สิริจนโท) ได้รวมวัดได้ท่าและวัดได้เทิงเป็นวัดเดียวกันคือ วัดได้ ในปัจจุบัน. **เรื่องเดิม**. หน้า ๕๓.
๑๐. อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณแม่หม่อมณี ศรีภา. **ประวัติวัดทุ่งศรีเมือง**. อุบลราชธานี : แดงการพิมพ์,
๒๕๔๖, หน้า ๑๐.
๑๑. ภาพพระภู เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าพร้อมพระอัครสาวกซ้าย-ขวา หรือภาพพุทธประวัติอื่น ๆ ที่เขียนลงบนผ้า
สำหรับบูชา...คุณบำเพ็ญ ณ อุบล เห็นว่า พระปัทม วัดกลาง เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าที่เขียนลงบนแผ่นผ้า
ไม่ใช่พระพุทธรูปปูนปั้น...เอกสารรวมเล่ม. **รายงานการประชุมเสวนาทางวิชาการ**. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม
วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๔, หน้า ๘๔. ...พระเจ้าใหญ่ศรีสรรเพชญ์(พระปัทม) เป็นพระพุทธรูป
ขนาดใหญ่อย่างพระประธาน และชาวบ้านเลื่อมใสว่าศักดิ์สิทธิ์มาแต่ครั้งโบราณ จึงไม่น่าเป็นไปได้ว่าจะ
สืบสนระหว่างพระพุทธรูปที่ปั้นขึ้นขนาดใหญ่ กับภาพพระพุทธรูปเจ้าที่เขียนลงบนผ้า...ผู้เขียน
๑๒. สุภัทรดิศ ดิศกุล. ศ.ม.จ. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน,
๒๕๓๘, หน้า ๓๔๙.
๑๓. พระทองแดง อตตสนโต. **ประวัติวัดมหาวนาราม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๒, หน้า ๑๓.

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. **ตำนานพุทธเจดีย์**. ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

เดิม วิชาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

พระทองแดง อุตตสนโต. **ประวัติวัดมหาวนาราม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากรมหาวิทยาลัย,
๒๕๓๒.

ยอร์ช เซเดส (ปัญญา บริสุทธิ์ แปล). **ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน**. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

วัดกลาง. **ประวัติวัดกลาง**. อุบลราชธานี : ไม่ระบุสำนักพิมพ์, จัดพิมพ์ในโอกาสทอดกฐิน ตุลาคม ๒๕๓๓.

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอุบลราชธานี. **เอกสารรวมเล่มการประชุมเสวนาทางวิชาการ.อุบลราชธานี :ฝ่าย**
เอกสารการพิมพ์วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๔.

สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศ.มจ. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง**. (อินเดีย , ลังกา , ขวา , จัมปา , พม่า , ขอม , ลาว)
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๘.

อนุমানราชธน, พระยา. **งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของ ศ.พระยาอนุমানราชธน เล่มที่ ๓๓/๒**. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๘.

อนุমানราชธน, พระยา. **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม ๓**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.

อนุสรณ์ งานฉาปนกิจศพคุณแม่หม่อมณี ศรีภา. **ประวัติวัดทุ่งศรีเมือง**. อุบลราชธานี : แดงการพิมพ์, ๒๕๔๖.